

PUT NA ISTOK VODI PREKO ZAPADA

IZVEŠTAJ GENERALA GLEZA FON HORSTENAU A VRHOVNOJ KOMANDI VERMAHTA O POVLAČENJU ITALIJANSKIH JEDINICA NA OSNOVU ZAGREBAČKOG SPORAZUMA

21. juna 1942.

... Povlačenje Italijana iz južne Hrvatske. Kako mi je juče saopštio ministar spoljnih poslova Lorković, 19. 6. potpisan je ugovor između generala Roate i Hrvata o novom uređenju južno od demarkacione linije. Prema ovom ugovoru, od oko 200 bataljona koji su se 1. 6. zatekli između morske obale i demarkacione linije., u toku sledećih meseci će se iz 3. i 2. zone izvući 70 do 80 bataljona i prebaciti u Dalmaciju i Sloveniju okupiranu od Italijana; na taj način ne bi trebalo da dođe do nekog značajnijeg smanjivanja snaga 2. armije, već samo do pregrupisanja kojim bi se napustilo hrvatsko tlo, ali bi se za to utoliko više ojačalo zaposedanje nove italijanske teritorije. Ministar Lorković vidi u ovom pregrupisanju jedan znak slabosti Italije u vojnom pogledu, čiji je ministar spoljnih poslova, na primer, nedavno objavio „nezavisnost“ Crne Gore i koji bi sada hteo da prema Hrvatima dođe u jedan bolji položaj, i jedan dokaz o brigama koje Italijanima zadaje naročito Slovenija. Nasuprot tome, ovdašnji nemački poslanik se ne može, kako je to već javljeno, sasvim oteti utisku da će povlačenje Italijana predstavljati za Hrvate jedan izvor novih poteškoća koje Italijanima ne bi došle sasvim nepoželjno. U stvari maršal Kvaternik se, prema izjavi Lorkovića, u razgovorima s Roatom više trudio da uspori tempo povlačenja nego da ga ubrza, pošto rukovodstvu hrvatskih oružanih snaga neće biti baš sasvim lako da vojnički uzme u svoje ruke znatne planinske predele, koje Italijani nisu nikako umirili, a koje im sada ponovo predaju. Roata, koji se u razgovorima pokazao posve uvidavan, izjavio je da je spreman da povede računa o ovim željama hrvatskih oružanih snaga. Tako se i njegov plan da se do 10. jula napuste Drvar, Livno, Duvno, Nevesinje, Gacko, Ljubinje i Bileća ne mora smatrati kao obavezan. Samo, on bi želeo da koncem jeseni svoje trupe bezuslovno vidi već obezbeđene i pošteđene surovih poteškoća koje zadaju planine u zimsko doba. .

Zbornik NOR, tom XII, knj. 2, 510—511.

¹ Italijanske snage su se povukle iz treće i delom druge okupacione zone u NDH. Do povlačenja je došlo na osnovu tzv. zagrebačkog sporazuma Italije i NDH zaključenog 19. juna 1942. između komandanta 2. armije i vlade NDH. Ustaše su kasnije prorod proleterskih brigada na zapad objašnjavale težnjom Italijana da nanese štetu NDH. Dr Mladen Lorković je govorio da su Italijani propustili snage iz „inostranstva“ (iz Crne Gore) da dopru na hrvatsko tlo i da na njemu „tvore“ nered. Italijani su — na osnovu pomenutog sporazuma — zadržavali pravo da se vrate u privremeno napuštene teritorije, a ustaše su se obavezivale da zavedu red u drugoj i trećoj zoni.

5. jula 1942.

.. Krajnji plan neprijatelja bio je da pocepa i razbije naše snage, a da našu glavninu nabaci na planinski masiv Maglica i Volujka i tu uništi. Neprijatelj u tome nije uspeo. Naše snage su se pod borbom povlačile i obezbedile vezu. Pod pritiskom neprijatelja, a po direktivi VŠ polovinom juna su glavnine naših crnogorskih i sandžačkih snaga konačno napustile svoje terene ostavivši na njima manje odabrane delove u zaleđu neprijatelja i cele part, organizacije. Zajedno sa ostalim našim snagama, one su izvršile prelaz na jedan nov brdski teren gde je neprijatelj izgubio borbeni kontakt s nama. Uostalom, baš u to vreme, ne postigavši svog bitnog cilja, glavnina okupatorske vojske koja je učestvovala u ofanzivi počela je da napušta čitavu tu prostoriju u pravcu Jadrana, Hrvatske i Slovenije. Italijani su opet morali isprazniti Foču, Gorazde i Kalinovik, ostavljajući tu ustaške posade.

U drugoj polovini juna izvršena je, na terenu gde su se koncentrisale, izvesna reorganizacija naših snaga pod rukovodstvom VŠ. Od naših jedinica koje su se tu povukle — pod borbom i organizovano — stvorene su još tri proleterske udarne brigade, a reorganizovan je i Hercegovački odred. Na taj način, pored lokalnih partizanskih odreda koji su ostali na svojim terenima, mi danas u tome delu raspolažemo sa 6 udarnih proleterskih brigada. (Dve ranije stvorene, tri nove i jedna — šesta — stvorena u istočnoj Bosni).

Stvarajući brigade u većem broju kao redovne formacije naše vojske, VŠ je bio rukovođen s jedne strane porastom borbenog iskustva naših partizana, a s druge izmenom koja je nastupila u uslovima ratovanja. Naime, neprijatelj, poučen svojim iskustvom, promenio je svoju taktiku prema nama. On sada uglavnom nastupa i uopšte kreće se u većim kolonama i formacijama, a zahvaljujući pomoći četnika pokušava da organizuje pozadinu protiv nas (bande po selima itd.). Ovo nameće i nama potrebu da, pored naših manjih lokalnih partizanskih snaga, organizujemo i krupnije, vojnički sposobnije i bolje naoružane formacije koje će uvek biti u stanju da se mere i sa krupnijim neprijateljskim snagama, da bez teškoća razbijaju lokalne pomagače okupatora i time pomognu našim odredima, a koje neće biti vezane za jedan teren, već — pod direktnim rukovodstvom VŠ — osposobljene za udarne zadatke u sejoj zemlji. Takve formacije su naše brigade: danas ih imamo šest, i i dalje će biti u stvaranju uskoro, od najboljih boraca Zapadne Bosne, Hrvatske, Dalmacije i Slovenije...

Prema tome, kako vidite, u sastavu naših brigada nalazi se danas oko 1500 najboljih srbijanskih partizana: oni su se politički i vojnički prekalili u nizu borbi i predstavljaju ogromnu vrednost i naš najpouzdaniji oslonac. Njihovim povratkom u Srbiju — kada za to sude zreo položaj — to će biti jezgro naše vojske tamo.

Sa terena, na kome je izvršena gornja koncentracija i reorganizacija naših snaga, VŠ je sa prve četiri brigade preduzeo jedan veliki

pokret čiji će vojno-politički značaj biti ogroman i odlučujući za pokrajine kroz koje bude prolazio.. ?

Zbornik NOR, tom II, knj. 5, 19—25.

MESECNI IZVEŠTAJ BORBENE GRUPE „ZAPADNA BOSNA“ KOMANDUJUĆEM GENERALU O „ČIŠĆENJU“ KOZARE

6. avgusta 1942.

... a) Čišćenje Kozare/Prosare i luka Una — Sana završeno je uništenjem pretežne većine partizana na tim područjima. Samo manje neprijateljske grupe i pojedini partizani su uspjeli da se probiju kroz zaprečne linije ili da u skrovištima i špiljama izbegnu uništenju ili zarobljeništvu.

Da bi se na očišćenim područjima sprečilo spajanje malih neprijateljskih grupa koje su još preostale s grupama koje bi prešle iz drugih reiona ovamo, uređena su utvrđena uporišta, pod odgovornošću komandanta pozadine. Polazeći iz njih, posade treba da trajnom patrolnom delatnošću unište još postojeće ostatke neprijatelja. U luku Una — Sana će, osim toga planske akcije čišćenja trajati do 12. 8. . . ,^s

Zbornik NOR, tom XII, knj. 2, 611—614.

² Partizanska glavnina na Zelengori je krenula, na osnovu odluke CK KPJ i Vrhovnog štaba u pravcu Bosanske krajine, gde je postojalo ustaničko žarište koje se nije gasilo od leta 1941. Partizanske snage u Bosanskoj krajini su februara 1942. bile organizovane u pet krajiških odreda sa 7.000 boraca. Prilikom donošenja odluke za pokret na zapad Vrhovni štab nije znao za nemačko-ustašku ofanzivu na Kozaru. Usmeravanjem partizanske glavnine prema zapadu Vrhovni štab je hteo povezati velike slobodne teritorije Bosne, Hrvatske i Slovenije. Brigade su prolazile kroz krajeve sa mešovitim stanovništvom (srpskim, hrvatskim i muslimanskim), što je davalo izgleda za širenje politike bratstva i jedinstva, mobilizaciju novih boraca, razaranje ustaške vlasti, jačanje NO partizanske i dobrovoljačke vojske da bi se u budućnosti sa umnoženim snagama mogla preduzeti ofanzivna akcija za razbijanje četnika u istočnim delovima Jugoslavije i ponovno razbuktati borbe u Crnoj Gori, Hercegovini, Šumadiji i zapadnoj Srbiji.

Vrhovni štab je izdao naređenje za pokret jedinica 22. juna 1942. godine. Ova odluka je imala prelomi značaj u razvitku narodnooslobodilačkog rata. Time je nastala dilema i prestalo iščekivanje o povratku jedinica u Srbiju, što je dugo živelo u svesti rukovodećeg kadra. Ponovni prodor u Srbiju zamišljao se preko Drine čim u njoj ponovo izbije ustanak. U izvorima se navodi da su iluzije podgrejavane informacijama Mirka Tomića, koje su stizale iz Srbije. No odluka da se krene prema zapadu doneta je u uslovima kada se jasno videlo da sovjetska ofanziva na Istočnom frontu nije uspjela i da su Nemci počeli novu ofanzivu u pravcu Volge, što je nesumnjivo upućivalo na dugotrajni karakter rata.

³ Slobodna teritorija i zauzimanje Prijedora maja 1942. uznemiravali su okupatora i ustaše. Na slobodnu teritoriju spustili su se prvi partizanski pilotti Rudi Čajavec i Franjo Kluz (na prijedorski aerodrom). Partizanske snage držale su pod svojom kontrolom celu Bosansku krajinu, sem nekih gradova u dolini Vrbasa, Une i Sane. Kozara je napadnuta 10. juna 1942. sa oko 40 nemačkih, ustaških i domobranskih bataljona. Operativna grupa „Zapadna Bosna“ bila je sastavljena od nemačkih i ustaško-domobranskih jedinica. Ove snage podržavala je mađarska recna flota na Savi. Ona je imala da povрати Prijedor i rudnik gvožđa kod Ljubije. Napad je počeo 10. juna 1942. iz Banjaluke i Bosanskog Novog i doveo do ponovnog osvajanja Prijedora. Okruženjem Kozare počela je njena epopeja. Gotovo mesec dana je trajala neravnomerna borba. Na Kozari je bio okružen Drugi krajiški odred sa oko 3.500 boraca i masom izbeglica. Noću, između 3. i 4. jula 1942. dva bataljona Odreda su se probila severozapadno od Prijedora. Ostatak odreda i zbega podelio se u grupe. Nemci i ustaše su prešli pla-

DESETODNEVNI IZVEŠTAJ KOMANDUJUĆEG GENERALA
I KOMANDANTA U SRBIJI KOMANDANTU ORUŽANIH SNAGA
NA JUGOISTOKU O VOJNOPOLITIČKOJ SITUACIJI

11. avgusta 1942.

... Delovi proleterskih brigada koji uzniču pod pritiskom Mihailovičevog pokreta u Crnoj Gori i Hercegovini, kao i ustaničke grupe koje su potisnute nemačkim i italijanskim akcijama severno i južno od demarkacione linije, pridružili su se domorodačkim plemenima. Ova iaka neprijateljska grupa na granici nemačkog interesnog područja predstavlja stalnu prednju.

Unutrašnji odnosi u Hrvatskoj, kao i prestupi bezobzirnih ustaša stvorili su osećaj pravne nesigurnosti i kod onih delova stanovništva koji se pozitivno odnose prema hrvatskoj državi...

Isto, 617—619.

ZAPOVEST BORBENE GRUPE „BOROVSKI”
ZA ČIŠĆENJE FRUŠKE GORE

24. avgusta 1942.

1) Neprijatelj. Srem (Fruška gora) predstavlja jedno od glavnih žarišta nemira u Hrvatskoj. Partizanska aktivnost je ti poslednje vreme porasla, prepadi na žandarmerijske stanice, saobraćajna sredstva, opštinske ustanove i pojačane akcije sabotaže usmerene na žetvu stalno traju. Folksdojčera napadaju i ubijaju. Prilikom izviđačkih akcija ne dolazi do dodira s neprijateljem, seosko stanovništvo muškog pola sklanja se ispred nemačkih trupa, pošto ono najvećim delom saraduje s par tizanima...

Prema procenama, neprijatelj navodno raspolaže sa oko 2000 naoružanih ljudi, pretežno u istočnoj polovini Fruške gore.

2) Komandujući general i komandant u Srbii je Borbenoj grupi „Borovski” dodelio zadatak da napadne neprijatelja na Fruškoj gori i da ga baci u Dunav. . .⁴

Isto, 661—666.

ninu do 17. jula 1942. ostavljajući za sobom na hiljade ubijene nejači, žena i staraca. Blizu 70.000 ljudi je odvedeno u koncentracione logore. Drugi krajiški odred je obnovljen avgusta 1942.

⁴ Akciju čišćenja je podržavala mađarska dunavska flotila, kao i nemačko ustaško vazduhoplovstvo. Ustaška formacija Viktora Tomića, funkcionera UNS (Ustaške nadzorne službe), na osnovu plana, krenuvši iz Sremske Mitrovice, sprovela je od 28. avgusta do 11. septembra 1942. masovna hapšenja i izvršila grozne zločine nad neboraćkim stanovništvom. Ubijeno je ili nestalo oko 6.000 pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta, dok je 10.000 odvedeno u logore.